

М. А. Радомир
РАНКОВИЋ

историчар
Мало Орашје, Смедерево

УДК: 338.45:637.1(497.11)
32:929 Драшковић М.

ПРИВРЕДНА ДЕЛАТНОСТ МИЛОРАДА ДРАШКОВИЋА У СМЕДЕРЕВСКОМ КРАЈУ

АПСТРАКТ: У чланку се, на основу архивске грађе, литературе и историјске, приказује покушај Милорада Драшковића да у Србији почетком XX века уведе модерну технологију прераде млека, као и његова борба са бирократским апаратом државе и конзервативним народом.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Милорад Драшковић, Смедерево, млеко, сир, млекарник

Један од најзначајнијих политичара Самосталне радикалне странке, а потом и Демократске странке, али и Краљевине Србије и Краљевине СХС, био је Милорад Драшковић. Активном политиком бавио се кратко (1905–1921), али је својим делом оставио дубок траг. Показао је огромну способност, али и храброст у најтежим тренуцима постојања саме државе. Вршио је дужност министра војног приликом прелажења српске војске преко Албаније. После рата налазио се на челу Министарства унутрашњих дела. Увидео је да Комунистичка партија представља највећу претњу за постојање саме Краљевине СХС, па је донео „Обзнану“, документ којим је забрањена њена активност. Показао је одлучност и способност у финансијским и привредним пословима и био је један од ретких политичара из Србије кога су прихватили и Хрвати. Ђуро Басаричек, један од првака Хрватске сељачке странке, за њега је изјавио: „С овим човеком се може разговарати.“ Милорада Драшковића убио је 21. јула 1921. године у Делницама Алија

Алијагић, припадник илегалне организације „Црвена правда“ коју су чинили чланови СКОЈ-а, као чин освете властима и министру унутрашњих послова због доношења *Обзнане* и забране рада Комунистичке партије Југославије.¹

Милорад Драшковић рођен је 29. марта 1873. године у селу Полому на Суворобору у близини Горњег Милановца, син је јединац Тимотија и Наталије Драшковић, основну школу, која је обухватала и територију села Полома, завршио је у селу Бањани. Нижу гимназију учио је у Горњем Милановцу и Ваљеву, а Вишу гимназију и матуру завршио је у Крагујевцу 1890. године (са одличним успехом). У том периоду имао је проблема са видом. Морао је на операцију, али се болест касније повратила па је у потпуности изгубио вид на једно око. После завршене Више гимназије уписао је студије на Правном факултету у Београду које завршава 1894. године са одличним

¹ *Споменница Милорада Драшковића* (Београд: Млада демократија, 1921), 63

успехом. После три године положио је и адвокатски испит.² Убрзо напушта адвокатски позив и одаје се научно-практичном раду, изучавању и специјализирању, по његовим речима, „најјаче и најразвијеније гране пољопривреде и млекарске индустрије“.³

Професор Велике школе Милић Радовановић препоручио му је да специјализује млекарство. Са државном стипендијом од 2.000 динара одлази у Мамирол у Француску, где завршава млекарску школу. Пропутовао је Француску и Швајцарску, односно обилазио је њихове млекарске заводе и манастире да би изучио вештине прављења квалитетног сира и осталих млечних производа. Поред справљења сира морао је да овлада и сточарском производњом. На овом путу имао је подршку пријатеља Боже Марковића и Милана Марковића који су били уверени у корист и исправност Драшковићевих идеја. „Милорадов успех биће и наш успех“, писао је Милан Божић.⁴

По повратку у Србију приступио је Радикалној странци⁵ и тиме је постао противник бившег краља Милана, тадашњег команданта активне војске. Драшковић је са групом истомишљеника 1899. године, после Ивањданског антената, протеран из земље. У емиграцији није седео скрштених руку. Боравио је у Срему и Банату и обилазио манастире, села и бање. Своје домаћине је подучавао сеоској економији, упућивао их на трезвенији живот, говорио о користи се-

оског удруживања. Преносио им је своје знање стечено у Француској и Швајцарској, желећи да они унапреде своју пољопривредну производњу.⁶

Најдуже се задржао у селу Врањево где се упознао са виђенијим људима, дао им идеје о стварању произвођачке задруге и помогао око њеног оснивања. У међувремену, Драшковић се вратио на територију Србије. Без дозволе је прешао у Смедерево где покушава да се настани, али га власти проналазе, одузимају имовину и поново протерују у Аустро-Угарску. Након боравка по банатским селима уточиште налази у манастиру Златица.⁷ Лепо је дочекан од манастирског братства са којим развија идеју о стварању модерне економије. По наређењу владике Змејановића морао је да напусти манастир, те су тако привредни планови, на велику жалост манастирског братства, пропали. Као политички противник и емигрант морао је ићи негде другде. Није имао материјалних средстава, а ни јасног плана куда даље.

Обрео се у селу Печењешту надомак бање Мехадије. Видећи да у околини има много шума и коза, одлучио је да ту остане и покрене малу производњу млека и сира. Из Србије је добио новчану помоћ од 1.500 динара захваљујући којој узима под закуп ливаду и једну шупу, а купује и неколико коза. Ово је био његов први самостални корак у привредној делатности, односно први пут је у пракси реализовао знање стечено у Француској и Швајцарској. На овом малом млекарнику он је чувао и музао козе, справљао и продавао сир. Код мештана овог села

² Исто, 7.

³ Исто, 68.

⁴ Мира Радојевић, *Научник и њолићка. Политичка биографија Божидара В. Марковића (1874-1946)* (Београд: Филозофски факултет 2007) 39.

⁵ У странку се учланио између 1894. (када је завршио факултет) и 1899. године (када је протеран из земље због страначког ангажовања). После цепања странке прикључио се Самосталној радикалној странци.

⁶ *Споменница Милорада Драшковића* (Београд: Млада демократија, 1921), 11.

⁷ Српски манастир у Румнском Банату, налази се на улазу у Ђердапску клисуру. Данас је један од културних и верских центара Срба у Румунији.

(Румуна) јавила се љубомора, па су му често правили штете и ишли догле да су бацали мртве мачке у млеко. Неретко су га звали на разговоре, претресали га, док му једном председник општине није узео и поцепао уговор о закупу. На тај начин Драшковић је остао без целокупног иметка. У том тренутку долази до политичког преокрета у Србији. Краљ се жени и расписује амнестију за све политичке противнике што омогућава повратак Милорада Драшковића.⁸

После повратка у Србију и кратког задржавања на добру Кијево, Драшковић долази у Смедерево због свог пријатеља, адвоката Косте Тимотијевића, који му је Смедерево препоручио као погодно место за развој млекарске индустрије. Поред Тимотијевића за град на Дунаву био је везан и његов кум, београдски адвокат Никола Николић, који је ту имао свој виноград. Код њих су често долазили страначки другови Јаша Продановић, Љуба Живковић, Божидар Марковић, Радоје Домановић. У самом Смедереву тесно су сарађивали са Јоцом Нешићем и Илијом Марковићем – Накалемком, који су по граду агитовали у корист нове странке. Тако је Смедерево постало центар окупљања будућих самосталаца, и ово је вероватно један од разлога зашто се Драшковић одлучио да баш ту започне привредну каријеру. По Владимиру Љотићу, Драшковић је дошао њему у непознато место како би се сколоно код свога пријатеља г. Косте Тимотијевића.⁹

Драшковић је почетком 1901. године добио декрет за Смедеревски суд. Адвокатуром се бавио веома кратко (до 1905. године), док није постао министар, од-

носно дао предност политици и привреди. Као адвокат остао је у најлепшим успоменама Смедереваца, а најчешће је бранио сиромашне клијенте. „Знало се да ни за живу главу није хтео узети у рад где би се ствар тицала: разбијања задруга, деоба њиних, распра између сина и оца...“¹⁰

Његова намера, била је да у Смедереву покрене модеран млекарник. У том периоду у Србији не постоји ниједан савремен млекарник, нити свест да се неколико домаћинстава удружи и заједно прерађују млеко. Начин прераде остао је исти од памтивека, а познавање млека на најнижем ступњу. Целокупна пољопривреда била је на веома ниском нивоу што потврђује и чињеница да почетком XX века у Србији постоји само једна нижа пољопривредна школа и то у Букову код Неготина. Србија је пољопривредна земља, али пре свега сточарска, јер је највећи извозни продукт жива стока, односно месо. У таквим приликама он из основа мења прераду млека, али и сточарство, и ставља их у исту раван са прерадом у западноевропским земљама.

У тренутку када се Драшковић нашао у Смедереву са планом о изградњи млекара, Владимир Љотић је био председник Управног одбора Подунавске окружне задруге (ПОЗ). Био је вољан да му помогне, хтео је да ову идеју оствари преко ПОЗ-а, чак му је нудио и своје имање. Драшковић је нашао повољније решење и одустао од ових идеја. Уз помоћ пријатеља добио је у закуп општинске ливаде по ценама које су биле исте као пре закупа. Љотић је тврдио да му је Општина Смедерево уступила своје две највеће ливаде у Годомину, готово у бесцење, на

⁸ *Споменица Милорада Драшковића* (Београд: Млада демократија, 1921), 11–13.

⁹ Исто, 18.

¹⁰ Исто

дути низ година.¹¹ Нисмо могли да пронађемо уговор о закупу, па не знамо колико је износила сума коју је Драшковић плаћао, али је сигурно закупио 160 хектара општинских ливада на 20 година.

Тада почиње лични сукоб између Драшковића и Љотића, који ће трајати све до Љотићеве смрти 1912. године. Прве оптужбе упућене Драшковићу, односе се на кршење уговора о закупу ливада, тачније за сечу 180 стабала старих колико и Смедеревска тврђава, која су се налазила на ливади званој „Гузања“ у Годомину. Љотић је у том тренутку, у зиму 1902/1903. године, поред функције у ПОЗ, био председник Општине Смедерево, то јест био је надлежан и за сечу стабала. „Сељаци изјавише, да су секли, по погодби са Драшковићем, на део, и да су г. Драшковићу његов део однели и сложили у двориште његовог млекарника.“¹² Против Драшковића је подигнута оптужба, али је Љотић убрзо отишао са функције председника општине, па не знамо шта је даље било са тужбом. Такође је тврдио да је Драшковић много више зарађивао од продаје сена са ливада које му је општина уступила него од млекарника. Љотић га је оптуживао да је плански са групом својих пријатеља радио на преузимању његовог места у ПОЗ-у.¹³

Драшковић је од Класне лутрије узео позајмицу од 30.000 динара и тим средствима отпочео своју економију. Купио је један стари млин и опоравио га, подигао штале за стоку и отпочео бављење сточарством и прерадом млека.¹⁴ Млекару је

опремио најмодернијим машинама и по највишим стандардима тог времена. За загревање млека, користио је пару, коју је добијао из једног парног котла, а она је стављала у покрет и машине у радионици, подељеној на неких шест одељења, од којих су три подруми, где сир зри и где су се масло и млеко чували у свежем стању.¹⁵ Његов рад у млекарнику трајао је седам година. За то време производња и број грла су напредовали (почео је са 20, а завршио са 100 музних крава). Млекара је поседовала модерне справе и машине за производњу сирева, маслаца и осталих млечних производа. Поред крава на економији је имао и одличну пасмину свиња. За Драшковића је ово било најслађе доба у животу. Косио је ливаде, неговао стоку, ђубрио и обрађивао њиве, из млека прерађивао масло и сиреве („Царић“ и „Годомин“).¹⁶ Увек је озбиљно схватао радове у пољу. Једном приликом је, док се бавио пословима у Извозној банци, писао Љуби Станојевићу: „Мене извињите. Саг њревлачимо и денемо сено. Посао врло важан, који без мене не иде.“¹⁷

Драшковић је схватио да економски потенцијал Србије не лежи у тешкој индустрији, већ у пољопривреди. Србија је пољопривредна земља, а остаће таква дути низ година и зато свој економски развој треба да базира на примерима из Данске и Швајцарске, јер су и оне пре свега пољопривредне земље. Стога Драшковић жели да развијањем пољопривредне индустрије повећа рентабилитет пољопривреде и економску снагу сељака.

¹¹ Владимир Љотић, *Зашто сам клеветан? Ко ме је клеветио? (Одговор на нападе у Штампи и Народној Скупштини)* (Београд: Бранко Радичевић 1909), 4.

¹² Исто, 4-5.

¹³ Исто

¹⁴ *Споменица Милорада Драшковића* (Београд: Млада демократија, 1921), 14.

¹⁵ „Први млекарски курс у Смедереву“, *Земљорадничка заграда*, год. IX 1903, 161–163.

¹⁶ *Споменица Милорада Драшковића* (Београд: Млада демократија, 1921), 14.

¹⁷ Мира Радојевић, *Научник и љолитика. Политичка биографија Божидара В. Марковића (1874-1946)*, 82.

Почетком маја 1901. године Драшковић од Управе Класне лутрије тражи позајмицу од 30.000 динара. Сам процес давања позајмице трајао је годину дана. Новац је одобрен септембра 1901, а коначно га добија у априлу 1902. године. Одобрено је Министарству народне привреде да му из суме потраживања Класне лутрије од Главне државне благајне изда суму од 30.000 динара у сребру ради подизања једног угледног млекарника у Србији. Новац му је дат под следећим условима:

А) да буде дужан вратити управи класне лутрије у ратама од по 3.000 динара на годину, почев од шесте године, рачунајући од дана пријема прве рате зајма;

Б) да у млеку, чим рад у њему почне редовно, обучава послу годишње бар по 5 младића оним пословима, којим се млекар буде бавио, а које му младиће упути поверено ми министарство (Министарство народне привреде, прим. аут.) или управа Главног Савеза срп. земљорадничких задруга;

В) да на позив подручног ми министарства држи у млеку, или ван овога, предавања из млекарске индустрије и курсеве ради обуке у преради млека;

Г) да на позив министарства или Савеза (Главни савез српских земљорадничких задруга, прим. аут.) помогне организовање млекарских задруга, упути их при подизању и опреми млекара и препоручи им раднике за млекар, првенствено кога од оних које буде обучао у млеку;

Д) да у млеку као у општој станици врши индустријске анализе млека, које би му ради своје оријентације тражиле млекарске задруге из земље;

Ђ) да над радом у његовом млекунику има право врховног надзора подручно ми министарство, а поред њега и Управа Главног Савеза земљорадничких задруга.¹⁸

Из Драшковићевог писма упућеног министру Народне привреде 9. априла 1902. године сазнајемо да је готов са неким радовима везаним за подизање млекарне, у којој би се у већим размерама млеко прерађивало у сиреве, маслаце и друге млечне продукте. Од Управе фондова купио је и једну већу грађевину у којој ће бити радионица и у којој ће становати радници које по ранијем уговору са министарством има да обучава у послу. Да би потпуни успех био загарантован тражио је додатне олакшице које индустријским предузећима даје Закон о помагању домаће радиности.¹⁹

„За ово предузеће, које ће прерађивати искључиво домаћу сировину, молим свега две повластице:

А) *да се ослободи нейосредних њореза, њореза на обрџи и свих њиреза; (шлч. В. Чл. 3 њом. Закона;*

Б) да се ослободи царине и узгредних такса на извоз својих прерађевина (обе за рок од 10 година).

Примам на себе све обавезе из чл. 5 Закона о помагању инд. предузећа. Тако:

А) уложићу у посао најмање 60.000 динара;

Б) завешћу савремен начин прерађивања сировине;

В) после две године најмање половина радника биће српски држављани;

¹⁸ Архив Србије (АС), Министарство Народне Привреде (МНП) – П, Т 1903 – 5 – 24.

¹⁹ Исто

Г) спремаћу раднички подмладак;

Д) основаћу раднички фонд за обезбеђење радника и њихових породица за случај болести, смрти и онеспособљења, онако како предвиђа овај; члан закона у тач. Д)²⁰

Драшковић сматра да значај његовог предузећа не треба мерити по величини радионица и уложеног капитала, већ по утицају које ће имати на развој млекарске индустрије у Србији. Веровао је да ће се по селима подићи нове и бројне млекаре, а да ће његова служити саветима, искуством и обученим радницима и да ће се тек тада видети прави значај његове замисли. Тада ће се видети да је улога те и такве млекаре већа од оних предузећа у која се улажу милиони, а таквих је мало и од њих највише користи имају велики капиталисти. Млекара није само капиталистичко предузеће за богаћење, већ и школа за народ и она, не само теоријски већ и практично, учествује у пољопривредном развоју Србије. Тада и почиње оснивање млекарских задруга и модерних млекара у Србији које су побољшале домаћу индустрију млека, а самим тим и новчану добит сељака.²¹

У следећем писму од 20. априла 1902. године Драшковић извештава министра Народне привреде:

1. примио свих тридесет хиљада динара одобреног ми зајма из прихода Класне Лутрије, на подизање млекара за рационалну прераду млека;

2. прибавио у својину 5,5 ектара земље на којој ћу гајити пићу за стоку: сточну репу, детелину и др.;

3. купио од Управе Фондова грађевину коју ћу за месец дана преуредити у угледну радионицу, јер је почет рад на том;

4. закупио за 20 година 160 ектара ливаде у Годомину, од општине смедеревске, за кошење сена и попашу;

5. закупио уговор за испоруку 100.000 килограма сточне репе, јер је ове године нисам могао радити на својој земљишту;

6. привео крају преговоре да се за предузеће и његово проширење обезбеди учешће капитала, који мој капитал премаша неколико пута.²²

На Драшковићеву молбу да добије привилегије у преради млека стигао је одговор, односно одобрење Краља Александра Обреновића 29. априла 1902. године:

Члан I

Милораду Драшковићу, адвокату из Смедерева, даје се повластица на фабричку прераду млека у сиреве, масло и друге млечне производе, с овим олакшицама које ће трајати десет година:

1. ослобођава се непосредних пореза, пореза на обрт и свих приреза: државних, окружних, среских и општинских.

2. ослобођава се царине и свих усредних такси на извоз својих прерађевина.

Члан II

Повластичар се обавезује:

1. да ће уложити у предузеће најмање 60.000 динара.

2. да ће предузеће прорадити најдаље у року од годину дана рачунајући од дана потписа ове повластице

²⁰ Исто

²¹ *Споменница Милорада Драшковића* (Београд: Млада демократија, 1921), 11 – 17.

²² АС, МНП – П, Т 1903 – 5 – 24.

3. да ће у своме предузећу преузимајући домаће сировине којих има у земљи.

4. да ће после пет година бити у предузећу најмање половина радника српских држављана.

5. да ће обезбедити раднике и њихове породице на случај болести, смрти и онеспособљавања онако као што прописује члан 5. под Д закона о потпомагању домаће радиности.²³

Драшковић је септембара 1902. послао обавештење Министарству народне привреде да ће половином октобра отпочети прераду млека. Како је Уговором о зајму везан да годишње обучи минимум пет људи које му упуте Министарство или Управа ГССЗЗ, моли министарство да људима који би хтели изучити прераду млека то стави до знања и упуте их у периоду од 1. до 15. октобра. Захтевао је да ученици буду млађи и јаки, „најбоље да су одслужили војску“.²⁴ За седморицу је имао обезбеђен стан, док су храну плаћали 20 динара месечно. Поред млека сваком је давао и парченце земље да узгаја поврће, обезбеђивао и одело за радионицу, а остало одело и постељу они су морали сами да обезбеде. Поред прераде млека у радионици, ученици су радили и на рационалном спремању сточне хране, упознали храњење и мужу стоке, као и негу ливада. Радили су послове у штали око стоке и на ливадама око сена. Прва група дошла је у јесен, а друга у пролеће. ГССЗЗ прихвата Драшковићеве захтеве, са додатком да задругарски питомци по завршетку курса морају да раде у задружним млекарима. ГССЗЗ јавља да су учинили све што је потребно да се питомци изабере из места која су позната као сточарска и упуте у Смедерево. Ученици су са радом почели 17. ок-

тобра 1902. године (у првој групи било их је четворо).²⁵

О озбиљности овог курса и дисциплине коју је Драшковић држао у својој млекарници, говори случај монаха Герасима из Студенице који је отпуштен са курса уз следеће образложење: „За све време бављења он је био беда и за се и за своје другове ђаке и за раднике: лењ, свађалица, убојица, алаватам.(...) Све би се то још трпело, али када је почео одлазити у проститутске радње и туђим женама, а уз то интриговати, отпуштен је. Остали су ђаци честити млађи и ја нисам могао допустити да их он квари.“²⁶ Од тада се Драшковић потписује као „Први Српски Повлашћени Млекар“. Ово стоји и на службеном печату млекарнице.

У току лета 1903. године у својој млекарници приредио је једномесечни млекарски курс, који је похађало 25 слушалаца. Имали су бесплатан стан, одећу и обућу су сами обезбеђивали, док је ГССЗЗ сваком полазнику исплаћивао дневно по 150 динара на име личног трошка и још 300 динара на име пута. Курс је подразумевао следеће „предмете“: о познавању и нези стоке, о мужи млека, о неговању и преради млека, о изради маслаца и неких врста сирева, о раду у млекарници и руковању млекарским справама, о књиговодству у млекарским задругама и о уређењу тих задруга.²⁷ По завршетку овог курса добијало се сведочанство које је служило као препорука у даљем усавршавању у млекарству. Курс је завршен 31. јула 1903. године, а на свечаности је поред бројних гостију, присуствовало цело руководство Земљорадничког савеза: Сима Лозанић, Живан Живановић и Михајло Аврамовић, затим Коста Главинић и Милан Јова-

²³ Исто

²⁴ Исто

²⁵ Исто

²⁶ Исто

²⁷ „Први млекарски курс у Смедереву“, *Земљорадничка Забелешка*, год. IX 1903, 78–80.

новић – Батут, професори Велике школе, председник Општине Смедерево Милан Тодоровић, као и аустроугарски конзул Ерфи. Сима Лозанић, председник ГССЗЗ, одржао је уводни говор у коме је захвалио Драшковићу на доприносу млекарству у Србији уопште, јер обучавајући нове људе млекарским пословима себи ствара конкуренцију.²⁸

Потом су полазници курса приступили полагању завршног испита. Објашњавали су рад машина теоријски и практично, а Драшковић им је постављао питања. Подељени на групе показивали су више радних поступака, сепарацију млека, односно одвајање павлаке од млека. Потом је друга група од павлаке уз помоћ бућкалице правила маслац (бутер). Трећа је показивала подсиривање сира „Царић“, четврта је подсиривала сиреве „Годомин“ и „Дунавац“, док је пета вршила анализу млека. Анализу су радили на два начина: лактодензиметром (начин на који квалитет млека проверава санитарска контрола у Београду, али који се показао непоуздан) и Герберовим апаратом, који до ситница тачно показује какво је млеко, има ли воде у њему и колико.²⁹

Убрзо су његови ученици почели да оснивају млекарске задруге по целој земљи: Божуревац код Ниша, Шиљевац у Бањи Ковиљачи, Башин код Велике Плане. У Драшковићеву млекарку долазили су сељаци из околине по савете из сточарства и млекарства. „*Њејов млекарник ускоро би йрозван земљорадничком ђабом.*“³⁰ Оснивачи млекарских задруга нису имали проблеме само са сељацима који су често били неповерљиви, већ и са појединим држав-

ним чиновницима, који су из себи знаних разлог одвраћали сељаке од задруга.³¹

У часопису „Земљорадничка задруга“ из 1902. године, под насловом „Млекарство“, Драшковић објављује неколико чланака о преради млека и млекарском задругарству. У чланцима је писао колико је исплативије продавати сир и маслац него млеко, да сваки млекар мора имати и свиње, јер је сурутка јако хранљива за свиње и штета је да се баца, да се у Србији мора из корена променити технологија производње сира, да се шумадијски и ужички сир морају осавременити, до које килаже и старости теле треба да сиса, када је најисплативије да се одлучи. Такође наводи примере ситних произвођача (који производе до 10 л млека дневно) и њихове проблеме и саветује их да се удруже у задругу. „*Данас йродају млеко само они који намузу 30–40 литйара најмање. Осйали сељани који узимају йо 7–8 литйара немају рачуна оглазиий сами.*(...) Ако су удружени сви могу и најмању количину, по два, по три литра, слати на продају преко лица најмљеног на задружни рачун.“³² Саветује их како да уз што мање улагања произведу више млека и како да га најрационалније прераде.

Драшковић је напустио Смедерево са 80.000 динара које је зарадио продајом млекарке. Поред овог новца у поседу је имао и једно имање од 9 хектара и ливаду у Годомину. Није нам познато да ли је поседовао још нешто. Нисмо пронашли документ о продаји млекара, тако да не знамо коме га је продао ни под каквим условима, а није нам познато да ли је враћена позајмица Класној лутрији.³³

²⁸ „Први млекарски курс у Смедереву“, *Земљорадничка Задруга*, год. IX 1903, 161–163.

²⁹ Исто

³⁰ *Споменница Милорада Драшковића* (Београд: Млада демократија, 1921), 15.

³¹ „Против млекарске задруге“, *Земљорадничка Задруга*, год. IX 1903, 186.

³² Милорад Драшковић, „Млекарство“, *Земљорадничка Задруга*, год. VIII, 1902. 102 – 103.

³³ Споменница Милорада Драшковића (Београд: Млада демократија, 1921), 16.

Драшковићева привредна делатност у Смедереву огледа се кроз његову млекарку и његов рад у ПОЗ. Поред тих обавеза био је активан члан странке, а у исто време министар привреде. Без сумње, човек великих способности и неисцрпне енергије. Упркос прогањању и ометању, пре свега од власти, али и личних непријатеља, успео је да после неколико година тумарања по Банату и протеривања са „Кијева“ отпочне млекарску производњу у Смедереву.

Тадашња Србија показује своју неспособност, када је реч о привредном напретку, и као да не жели да у њој има богатих и успешних људи. Кредит је добио тек после годину дана, а одмах је био спреман да своје знање о млекарству пренесе другима. Држава показује велику неодговорност у развоју и модернизацији пољопривреде, јер у читавој земљи постоји само једна нижа пољопривредна школа. Највећи део становништва живи од пољопривреде, а држава једноставно запоставља ову привредну грану. Остаје нејасно зашто је то тако. Развој земљорадничког задругарства крајем XIX и почетком XX века представљао је једини напредак српског села.

Оснивањем фабрике сира у Смедереву, а пре свега држањем курсева о млекарству, Драшковић је дао велики допринос српској, али и смедеревској привреди, јер је Смедерево било готово искључиво трговачки град који је од индустрије у том периоду имао само циглану и млин. Резултат његовог труда су бројне млекарске задруге и млекаре у Србији, али када се тај број млекара у Србији упореди са бројем млекара држава Западне Европе видимо да је Србија била у великом заостатку. Поједини делови тадашње Аустро-Угарске, као рецимо Моравска, имају десет пута више. Свакако да је успео да млекарску производњу покрене са мртве тачке, иако је у Србији

било мало прерађивача млека, али су они радили уз помоћ најмодерније технологије тог времена.

Драшковић је један од ретких политичара који је знао да без јаке и снажне привреде нема ни богатог становништва ни богате државе, а једино је богата Србија могла да изврши национално уједињење. Највећи део свог живота посветио је привреди, био је спона између политике и привреде. Схватио је да политика мора бити у спрези са капиталом. Њему није сметало да ради и послове обичног чобанина. Његов отац није могао да разуме да један правник сири млеко и ради „луде послове“. Остао је упамћен по речима: „Привреда јака, држава јака“. Драшковићу је било јасно да Србија мора да крене новим привредним путем, а неко је тај пут морао и да покаже.

Извори:

Архивски:

Архив Србије (АС), министарства народне привреде (МНП)

Објављени:

Владимир Љотић, Зашто сам клеветан? Ко ме је клеветао? (Одговор на нападе у Штампи и Народној Скупштини), (Београд: Бранко Радичевић 1909)

Споменица Милорада Драшковића (Београд: Млада демократија, 1921)

Периодика:

Земљорадничка задруга, 1902, 1903.

Литература:

1. Мира Радојевић, *Научник и њолићка, њолићка биографија Божидара В. Марковића (1874 – 1946)*, (Београд: Филозофски факултет, 2007)

Economic activity of Milorad Draskovic in Smederevo region

At the beginning of XX century in Smederevo the first modern and serious milk processing started in Serbia at that time. That was a big step forward for rural country where cattle breeding presented basic branch of agriculture. That was not only dairy plant where milk was processed, but also one kind of boarding school where young people from all parts of Serbia learnt new technologies in milk processing. Milorad Draskovic, a lawyer and intellectual was willing to leave his diploma and profession for a while. He went to France where he attended dairy courses. He visited French and Swiss dairy institutes where he

acquired knowledge about the highest quality and modern milk processing. For a short time by opening dairy cooperatives all over Serbia he managed to increase cheese production and milk processing at a higher level. He took this job very seriously and it can be seen from the fact that he was not attending Government meetings if there were some duties in a dairy plant like collecting hay which he thought could not be postponed. Improvement in dairy industry in Serbia at the beginning of XX century was merit of Milorad Draskovic and GSSZZ which gave him support.

Radomir RANKOVIĆ, M.A.

L'activité économique de Milorad Draskovic dans la région de Smederevo

À Smederevo au début du XXème siècle commença le premier traitement du lait dans la Serbie d'alors. Pour un pays agricole, dans lequel l'élevage représenta la branche élémentaire de l'agriculture, ceci est un changement majeur. Ce ne fut pas seulement une laiterie dans laquelle on effectua le traitement du lait, mais aussi une sorte d'école avec un internat dans lequel les jeunes gens de diverses régions de la Serbie apprirent les nouvelles techniques de traitement du lait. Milorad Draskovic, en tant qu'avocat, qu'intellectuel n'hésita pas un instant à laisser son diplôme et son titre. Il partit pour la France où il assista à des cours de laiterie. Il visita les instituts de laiterie français

et suisses dans lesquels il acquit des connaissances sur le traitement du lait le plus qualitatif et le plus moderne. En peu de temps, il réussit à ouvrir des coopératives laitières en Serbie, de porter la production du fromage et le traitement du lait à un niveau plus élevé. Combien il prenait ce travail au sérieux en témoigne le fait qu'il ne se rendit pas aux réunions du gouvernement lorsque s'effectuèrent dans la laiterie des travaux, d'après lui, urgents de récolte du foin. L'amélioration de l'industrie laitière en Serbie au début du XXème fut le mérite de Milorad Draskovic et du GSSZZ qui lui donna son soutien.

Radomir RANKOVIĆ, M. A.